

УДК 376.36

Ільїна Н.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Становлення мовленнєвої системи дітей з різними типами порушень психофізичного розвитку залишається для сучасної логопедичної науки надзвичайно важливим питанням, про що свідчить значна кількість наукових досліджень, яка в останні роки невпинно зростає. Серед вітчизняних науковців цій проблемі систематично приділяють свою увагу О. Боряк, О. Гаврилов, В. Галущенко, Е. Данілавічюте, Л. Журавльова, Н. Кабельнікова, В. Кисличенко, Ю. Коломієць, С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Марченко, Н. Пахомова, Н. Савінова, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк, М. Шеремет та інші.

Одним із вагомих напрямів корекції мовлення є формування його лексичної складової (І. Кондратенко, С. Конопляста, І. Марченко, Р. Лалаєва, Н. Пахомова, О. Ревуцька, Н. Серебрякова, Н. Січкачук, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та інші). Проблемі розвитку лексики дитини присвячена значна кількість науково-практичних досліджень, в яких цей процес висвітлюється з позиції різних підходів: психофізіологічного, психологічного, лінгвістичного, психолінгвістичного, нейропсихологічного тощо.

Для становлення лексичної складової мовлення вихідним є розвиток значення слова, який тісно пов'язаний із формуванням понять. У дослідженнях зазначених науковців звертають увагу на те, що значення засвоєних дитиною слів на початку становлення лексичної системи є полісемантичним, аморфним та

розпливчастим. Одна і та ж лексема може позначати і предмет, і його ознаку, і дію з цим предметом. Розвиток структури лексичного значення слова відбувається паралельно з уточненням його значення і розвитком понять, що є з однієї сторони результатом, а з іншої – засобом формування понятійного мислення дитини [2].

Отже, лексичне значення слова є результатом мисленнєвої діяльності дитини. Воно пов'язане з редукцією інформації у людській свідомості на основі функціонування таких розумових операцій як порівняння, класифікація, узагальнення, аналіз, синтез. Відображення у слові певного явища дійсності (предмета, його якості, дії чи стану) і є внутрішнім змістом, значенням, або семантикою, слова.

Значення інтелектуального компонента у становленні лексичного значення слова можна також з'ясувати, дослідивши особливості його розвитку у дітей із порушенням розумового розвитку.

Шлях розвитку лексичного значення слова у дитини проходить від конкретної предметної співвіднесеності до опанування узагальненого понятійного співвіднесення слова і предмета (явища, його ознаки, стану тощо), і далі, наприкінці дошкільного віку, виробляється контекстуальне і переносне значення.

Розвиток понятійного компонента значення слова у дитини тісно пов'язаний з рівнем розвитком пізнавальної діяльності і віддзеркалює процес формування і розвитку вербально-логічного мислення. Під час оволодіння поняттям дитина вчиться виокремлювати головні, суттєві ознаки предметів, класифікувати предмети на основі ознак, позначати групу однорідних предметів одним словом [2].

На думку Л. Виготського, розвиток лексичного значення слова являє собою формування понять і є важливим показником когнітивного розвитку дитини.

Специфіка порушень мовленнєвої діяльності, зокрема і лексичної складової, у дітей з порушеннями розумового розвитку визначається, перед усім,

особливостями їхньої вищої нервової діяльності та психічного розвитку взагалі, а саме: «слабкістю замикальної функції кори головного мозку, процесів внутрішнього гальмування, інертністю нервових процесів, порушенням взаємодії першої та другої сигнальних систем, зниженням регулюючої функції мовлення, яка в нормі відіграє важливу роль у розвитку дитини. Названі особливості є основними чинниками недорозвинення мовлення цієї категорії дітей (Н. Баль, Л. Баряєва, В. Баудіш, Б. Брьозе, С. Геращенко, І. Дмитрієва, С. Ільїна, Г. Каше, Н. Кравець, Р. Лалаєва, В. Ліпакова, Лубовський, О. Лурія, О. Мамічева, М. Матвєєва, С. Миронова, І. Омелянович, М. Певзнер, В. Петрова, Г. Піонтківська, І. Позднякова, М. Савченко, В. Синьов, Є. Соботович, М. Стразулла, В. Тищенко, О. Хохліна, Д. Шульженко, А. Clarke, M. Levis, S. Rosenberg, G. Pruthi, T. Ernest Newland та інші)» [1, с. 8].

У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спостерігаються неточності і помилки у використанні значень слів. Діти можуть для назв предмету використовувати слова із взаємопов'язаних груп за різними ознаками. Наприклад, плутати назви частин тіла людини, тварини і птаха, сліва, які позначають узагальнені поняття форми і кольору, місяця і пори року. Це свідчить про недостатній рівень сформованості семантичних полів, порушення їхньої диференціації та змішування меж. Маючи у власному мовленні слова із узагальнюючим значенням, діти часто демонструють нерозуміння цих значень [3].

Обстеження лексичної сторони мовлення дітей з порушеним інтелектуальним розвитком вказує на відсутність відповідності між словом і образом предмета у ряді випадків. Діти можуть назвати предмет, але не впізнають його поміж інших. Засвоєння узагальнюючих та абстрактних термінів стає можливим тільки завдяки спеціально організованому навчанню, проте і після засвоєння такі слова вживаються з власної ініціативи дуже рідко.

У дітей зазначеної категорії спостерігаються виражені труднощі у розумінні синонімів, антонімів, багатозначних слів та слів з переносним значенням.

Не намагаються також діти з порушенням розумового розвитку уточнити значення слів за допомогою використання суфіксів, префіксів та інших словотворчих афіксів.

Отже, специфічні недоліки у засвоєнні лексичної семантики дітьми із порушенням інтелектуальним розвитком дозволяють зробити висновки про важливість повноцінного протікання мисленнєвих операцій для становлення лексичного значення слів у дітей.

Список використаних джерел

1. Боряк О.В. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2019. 568 с.
URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/7866/1/Boryak%20O.V._diss..pdf

2. Ільїна, Н. В. Розвиток структури лексичного значення слова у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. К., 2013. № 24. С. 113-117.

3. Пінчук Ю. В., Денисенко О. І. Стан сформованості лексичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушенням розумового розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. К., 2012. Вип. 21. С. 205-212.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_55